

<https://doi.org/10.32405/2411-1309-2021-27-144-160>

УДК 373.3.011.33:[5+91]

НАСТУПНІСТЬ ПОЧАТКОВОЇ ТА БАЗОВОЇ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ ЯК УМОВА РОЗБУДОВИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Світлана Науменко,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу моніторингу
та оцінювання якості загальної середньої освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0002-8279-4427>

 sveta_naum@ukr.net

У статті висвітлено географічну складову освітньої галузі «Я досліджую світ» у типових освітніх програмах для початкової школи та у змісті підручників з цієї галузі для 1–4 класів двох колективів авторів: Н. Бібік, Г. Бондарчук й інших та Т. Гільберг, С. Тарнавської, Н. Павич й інших. Виявлено, що у початковій школі у природничому інтегрованому курсі «Я досліджую світ» міститься географічна інформація. При цьому з класу в клас географічні освітні результати учнів розширюються, поглиблюються і доповнюються. З'ясовано, що є наступність у змісті навчання у початковій і базовій освіті. Тобто, модельні навчальні програми інтегрованих курсів з природничої освітньої галузі для адаптаційного циклу (5–6 класів) закладів загальної середньої освіти (2021 р.) реалізують наступність між початковою і базовою освітою та закладають основу для подальшого вивчення самостійних природничих предметів, у тому числі географії у 6–9 класах.

Ключові слова: природнича освітня галузь; географічна складова; інтегрований курс «Я досліджую світ»; підручник; наступність змісту навчання.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У 2022/2023 навчальному році розпочнеться черговий етап розбудови Нової української школи (НУШ) — запровадження нового Державного стандарту базової середньої освіти (2020 р.). Важливим кроком у забезпеченні організаційно-педагогічних умов його реалізації стало затвердження Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (2021 р.), на основі якої були розроблені модельні навчальні програми для 5–6 класів, що нині пройшли науково-методичну експертизу й отримали гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України».

У 2021/2022 навчальному році започатковано інноваційний освітній проєкт всеукраїнського рівня «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 02 квітня 2021 року № 406. У рамках пілотного експерименту цього проєкту здійснюється апробація новітньої навчально-методичної літератури для 5 класу.

Одним із чинників ефективної реалізації оновленого змісту загальної середньої освіти є забезпечення його наступності в початковій школі та гімназії, а також узгодження очікуваних результатів навчання здобувачів початкової та базової освіти як важливої умови організації якісного освітнього процесу та створення сучасного дидактичного забезпечення, підручників і навчально-методичних посібників для закладів загальної середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Дидактичні аспекти забезпечення цілісності результатів початкової освіти на основі систематичного використання внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків як передумови використання інтегрованих курсів та інтегрованих уроків висвітлено у працях О. Савченко (Савченко, 2018, 2020).

У працях Н. Бібік обґрунтовано дидактико-методичні засади створення навчально-методичного комплексу з курсу «Я досліджую світ» для початкової школи та особливості формування його змісту як складника шкільної природничої освіти (Бібік, 2019, 2020а, 2020б).

І. Андрусенко запропонувала технологію інтеграції навчального змісту підручника «Я досліджую світ» для 1 класу і конкретизувала дидактико-методичні аспекти його побудови як засобу формування у молодших школярів екологічних умінь (Андрусенко та ін., 2018) та представила особливості реалізації природничої, технологічної, громадянської, соціальної, здоров'язбережувальної та історичної галузей у змісті курсу «Я досліджую світ» у 1 класі (Андрусенко, 2019).

У роботах Т. Засекіної проаналізовано вітчизняний і зарубіжний досвід розроблення структури і змісту базової природничої освіти та запропоновано варіанти побудови змісту навчання природознавства для 5–6 класів (Засекіна, 2020), здійснено аналіз модельних навчальних програм інтегрованих курсів з природничої освітньої галузі для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти (2021 р.) та принципів їх побудови (Засекіна та Науменко, 2021).

Водночас актуальною залишається проблема забезпечення наступності в побудові змісту природничої освіти в початковій школі та на базовому рівні.

Формулювання цілей статті. Мета статті — проаналізувати особливості втілення принципу наступності у змісті природничої освіти в початковій школі та гімназії (на прикладі географічного складника) та визначити шляхи його реалізації відповідно до концептів розбудови Нової української школи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

За С. Гончаренком наступність в навчанні — це «послідовність і системність у розміщенні навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість ступенів і етапів навчально-виховного процесу» (Гончаренко, 1997, с. 227). Тобто, наступність здійснюється під час переходу від одного уроку до наступного та від одного року навчання до наступного та забезпечується методично і психологічно обґрунтованою побудовою програм, підручників, дотриманням послідовності руху від простого до складнішого в навчанні та організації самостійної роботи учнів (Гончаренко, 1997, с. 227).

Згідно із дослідженнями Т. Волинець наступність являє собою інтегрований принцип, який є достатньою умовою для забезпечення систематичності, послідовності, доступності й актуалізації навчання (Волинець, 2020, с. 13). Вона вимагає постійного забезпечення послідовного і безперервного змістового зв'язку як між окремими етапами та рівнями навчання, так і всередині кожного складника освітнього процесу для забезпечення розширення, поглиблення та вдосконалення набутих у попередньому курсі освітніх результатів учнів, а також їх логічного розвитку шляхом подальшого опанування змісту, форм і методів навчально-пізнавальної діяльності (Волинець, 2020, с. 14).

У дослідженні ми зосередили увагу на географічному складнику природничої освітньої галузі, який разом із астрономічним, біологічним, хімічним і фізичним, реалізований в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» для початкової школи, а також в інтегрованих курсах «Пізнаємо природу», «Довкілля», «Природничі науки», що з 2022/2023 навчального року впроваджуватимуться у 5–6 класах закладів загальної середньої освіти України (Типова освітня програма, 2021).

Відповідно до Типових освітніх програм, розроблених під керівництвом О. Савченко, у початковій школі (1–4 класах) природнича освітня галузь разом із громадянською й історичною, соціальною та здоров'язбережувальною реалізується в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» (Типова освітня програма, 2019а, с. 5; Типова освітня програма, 2019б, с. 5).

У 1–2 класах тематичну основу цього курсу складають п'ять змістових ліній («Людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина і світ», «Людина і природа»), серед яких географічний зміст міститься у трьох із них: «Людина в суспільстві», «Людина і світ» та «Людина і природа». Вони передбачають пізнання учнями свого рідного краю і його природи, взаємозв'язків між об'єктами і явищами природи, ролі природничих знань у житті людини та залежності між діяльністю людини і станом довкілля тощо (Типова освітня програма, 2019а, с. 38).

У 3–4 класах виокремлено шість змістових ліній (додається лінія «Природа»), а географічний зміст представлено в чотирьох із них: «Людина в суспільстві», «Людина і світ», «Природа» і «Людина і природа» (Типова освітня програма, 2019б, с. 52). У них передбачено продовження пізнання здобувачами освіти свого рідного краю і його природи, природи Землі й України; Землі як спільного дому для всіх

людей; взаємозв'язків між об'єктами і явищами природи; різноманітності природи; природоохоронної діяльності тощо.

Тобто, у 1 класі очікуваними результатами навчання учнів (їх географічна складова) є: знання назви країни, в якій вони живуть, її столиці та назв деяких країн світу; уявлення про повітря, воду, ґрунт, їх властивості та значення, про добові й сезонні зміни в природі й причини їх повторюваності, про різноманітність живих організмів, різноманітність людей у світі, найпростіші взаємозв'язки в живій і неживій природі, між живими організмами і навколишнім середовищем та між природними умовами і господарською діяльністю людей; розуміння значення сонячного світла і тепла на Землі; вміння орієнтуватися у найближчому просторі (Типова освітня програма, 2019а, с. 40–41).

У 2 класі у здобувачів освіти формуються уявлення про форму Землі й форми земної поверхні, про вплив Сонця на добові й сезонні явища у природі. Другокласники продовжують вивчати властивості повітря, води і ґрунту, гірські породи, рослини своєї місцевості, вчать вимірювати температуру повітря і води, продовжують спостерігати за добовими і сезонними змінами у природі, беруть посильну участь у природоохоронній діяльності тощо (Типова освітня програма, 2019а, с. 42–43).

У 3 класі мають уявлення про місце України на карті світу і карті Європи, про співробітництво країн у питаннях обміну товарами, збереження природи, запобігання стихіям тощо, усвідомлюють значення води, повітря і ґрунту у природі й діяльності людини, необхідності охорони водойм і догляду за ґрунтом, моделюють кругообіг води у природі, знають про господарську діяльність людей свого краю та його сучасні народні ремесла, продовжують спостерігати за явищами природи та роблять за ними висновки, співвідносять рослини і тварини (на зображеннях, у колекціях тощо) з умовами їх існування (Типова освітня програма, 2019б, с. 55–59).

У програмі для 3 класу також передбачається: а) вивчення природи за допомогою глобуса; б) ознайомлення з географічною картою як одного із джерел інформації про природу; в) проведення дослідження «Що в моєму домі вироблено в інших країнах», зокрема складання мапи маршруту цих товарів на плакаті тощо (Типова освітня програма, 2019б, с. 56–57).

У 4 класі у здобувачів освіти формуються уявлення про Всесвіт і Сонячну систему, про Землю як планету Сонячної системи і Місяць — природний супутник Землі, про рухи Землі і їх наслідки, про різновиди, причини і наслідки змін земної поверхні (землетруси, виверження вулканів, робота вітру тощо), про природні зони Землі й України та залежність між умовами природної зони, її мешканцями та особливостями праці й побуту людей, про особливості природи материків і океанів, про рослинництво і тваринництво (лише про вирощування рослин та догляд за свійськими тваринами), природоохоронні заходи і природоохоронні території в Україні. Учні вивчають природні ресурси України (водні, ґрунтові, корисні копалини, рослинні й тваринні) і їх значення для нашої країни, продовжують вивчати форми

земної поверхні (рівнини, гори, пагорби, яри), вчать орієнтуватися на місцевості за допомогою компасу, Сонця і місцевих ознак та продовжують спостерігати за погодою (температурою повітря, вітром, хмарністю, опадами) (Типова освітня програма, 2019b, с. 60–63).

Програмою для 4 класу також передбачено: а) складання плану кімнати та пришкільної ділянки; б) знаходження своєї місцевості («нашого краю») на глобусі й карті; в) позначення на контурній карті материків і океанів; г) визначення сторін горизонту за допомогою Сонця; д) моделювання Сонячної системи та форм земної поверхні і їх змін; е) здійснення проєкту «Уявні подорожі в інші країни» (Типова освітня програма, 2019b, с. 61–63).

Тобто, у початковій школі з класу в клас географічні освітні результати учнів розширюються, поглиблюються і доповнюються.

Аналіз підручників «Я досліджую світ» для 1–4 класів двох колективів авторів: Н. Бібик, Г. Бондарчук й інших авторів (Бібик та Бондарчук, 2018a, 2018b, 2019, 2020, 2021a, 2021b; Корнієнко та ін., 2019, 2020) та Т. Гільберг, С. Тарнавської, Н. Павич й інших авторів (Гільберг та ін., 2018a, 2018b, 2019a, 2019b, 2020a, 2020b, 2021a, 2021b) щодо їх географічного змісту показав, що в них повністю реалізовано очікувані географічні результати навчання, які прописані у Типових освітніх програмах для початкової школи.

Так, наприклад, для усвідомлення першокласниками різноманітності людей у світі та знання назв деяких країн світу на сторінках підручника для 1 класу авторів Н. Бібик і Г. Бондарчук подано малюнки людей та істот, які приносять подарунки на зимові свята в різних країнах світу, зокрема у Данії, Ісландії, Італії, Норвегії, США, Фінляндії, Японії, та поряд біля назв країн є зображення прапорів цих країн (Бібик та Бондарчук, 2018b, с. 77). У підручнику для 2 класу цих же авторів розміщено інформацію про те, як вітаються в різних країнах світу (Бібик та Бондарчук, 2019, с. 37), про традиції і звичаї на Великдень в Австралії, Індії та Німеччині (Бібик та Бондарчук, 2019, с. 96), в яких зарубіжних країнах розмовляють українською мовою (Бібик та Бондарчук, 2019, с. 99), як святкують дні народження в різних країнах (Данії, Мексиці) (Бібик та Бондарчук, 2019, с. 106), які товари завозять в Україну з Індії, Бразилії, Японії, Нідерландів (Бібик та Бондарчук, 2019, с. 107). У підручнику для 2 класу авторів Т. Гільберг, С. Тарнавської і Н. Павич є інформація про те, як звучить слово «мама» різними мовами світу (Гільберг та ін., 2019b, с. 69) та як святкують Великдень у Німеччині, Австралії, Угорщині, Греції (Гільберг та ін., 2019b, с. 74).

Щоб навчити першокласників орієнтуватися у найближчому просторі у підручнику для 1 класу авторів Н. Бібик і Г. Бондарчук подані малюнки великого міста та села (Бібик та Бондарчук, 2018b, с. 24–27), на яких учні повинні показати громадські місця та пояснити чому вони вважають, що ці місця є громадськими.

Зі сторінок підручників «Я досліджую світ» для 1 класу (Бібик та Бондарчук, 2018a, 2018b; Гільберг та ін., 2018a, 2018b) першокласники дізнаються, що Україна — країна,

в якій вони живуть, а Київ — столиця України, про планету Земля; отримують перші уявлення про повітря, воду, ґрунт, їх властивості та значення; отримують знання про Сонце та розуміють значення сонячного світла і тепла на Землі; завдяки спостереженням за погодою, рослинами і тваринами усвідомлюють причини повторюваності добових і сезонних змін у природі та що у природі все взаємопов'язано. При цьому спостереження учнів за погодою, рослинами і тваринами продовжуються в 2–4 класах.

Так, у підручнику для 2 класу авторів Н. Бібік і Г. Бондарчук (Бібік та Бондарчук, 2019) пропонується учням записувати свої спостереження за рослинами і тваринами, опадами, станом неба, температурою повітря тощо у щоденник спостережень «Що можна побачити, почути і відчути» кожної пори року (восени, узимку, навесні, улітку). Для цього у підручнику передбачено вивчення явищ природи (вітер, дощ, туман, іній тощо) та будови термометра й ознайомлення з процедурою визначення за допомогою нього температури повітря. У підручнику для 3 класу цих же авторів розміщена інформація про умовні позначки явищ природи і спостережень за станом неба (хмарністю) (Бібік та Бондарчук, 2020, с. 23) та про те як треба послідовно здійснювати спостереження за неживою і живою природою (Бібік та Бондарчук, 2020, с. 22) тощо, а у підручнику для 4 класу — як самостійно виготовити барометр (Бібік та Бондарчук, 2021а, с. 71), флюгер (Бібік та Бондарчук, 2021а, с. 73), дощомір (Бібік та Бондарчук, 2021а, с. 74) тощо та як здійснювати за допомогою них спостереження за погодою й атмосферними опадами.

На сторінках підручника для 1 класу авторів Т. Гільберг, С. Тарнавської, О. Гнатюк і Н. Павич (Гільберг та ін., 2018b) першокласники вперше знайомляться з картою. (Хоча відповідно до Типових освітніх програм навчальні завдання з картою передбачені лише з 3 класу). Причому самого поняття «карта» у підручнику не має, але наявні три завдання з нею. Зокрема, на адміністративній карті України, яка розміщена на форзаці другої частини підручника, першокласник має: 1) знайти область, в якій він мешкає, та назвати місто, яке є обласним центром (Гільберг та ін., 2018b, с. 74); 2) знайти і показати річку Дніпро та назвати міста, які розташовані на його берегах (Гільберг та ін., 2018b, с. 101); 3) назвати моря, які омивають Україну, та країни з якими вона межує (Гільберг та ін., 2018b, с. 110).

Зі сторінок підручників «Я досліджую світ» для 2 класу здобувачі освіти повторюють, що Україна — країна, в якій вони живуть, а Київ — столиця України; отримують перші уявлення про планету Земля і її форму, про Місяць, Сонце і зорі; знайомляться з глобусом; дізнаються про поняття «вісь» Землі, про сушу (суходіл) і воду та як їх зображають на глобусі; про обертання Землі навколо своєї осі й навколо Сонця та наслідки цих обертань; продовжують вивчати воду, зокрема, яким кольором її позначають на глобусі й на карті, де вона знаходиться і для чого вона потрібна; вивчають форми земної поверхні (гори, рівнини) та як вони позначаються на глобусі й карті; продовжують вивчати повітря і ґрунт, їх властивості та значення; корисні копалини й гірські породи тощо.

З 2 класу учні початкової школи пізнають назви географічних об'єктів України — назви морів, які омивають Україну, та назву її головної річки — Дніпра, назви (приклади) природних і штучних водойм на території України та назви деяких промислових об'єктів. Наприклад, у підручнику для 2 класу авторів Н. Бібік і Г. Бондарчук є інформація про найвідоміші заводи і фабрики в містах України (Бібік та Бондарчук, 2019, с. 101); у підручнику авторів М. Корнієнко, С. Крамаровської та І. Зарецької — інформація про одну з перших паперових фабрик в Україні в Радомишлі (Корнієнко та ін., 2019, с. 15).

У підручниках для 2 класу міститься інформація про глобус — модель форми планети Земля та як на ньому зображується суша (суходіл) і вода, а також як суша (суходіл) і вода зображуються на карті. Для цього у підручнику авторів Н. Бібік і Г. Бондарчук розташована одна фізична карта України (Бібік та Бондарчук, 2019, с. 90), на якій є інформація про п'ять найбільших річок України (їх назви та довжини (загальні й на території України)); а у підручнику авторів Т. Гільберг, С. Тарнавської і Н. Павич (Гільберг та ін., 2019b) — дві фізичні карти України: на с. 109 підручника та на форзаці. На с. 109 підручника над картою розташоване завдання: розглянути карту та з'ясувати, що на ній займає більше місця (гори чи рівнини) та назвати гори, які є на території України.

Пізнання карти продовжується у 3 і 4 класах. Зокрема, третьокласники вивчають, що Україна — європейська країна та знайомляться з її країнами — сусідами. Для цього, наприклад, у підручнику авторів Н. Бібік і Г. Бондарчук розташована карта Європи (Бібік та Бондарчук, 2020, с. 101) та карта України (Бібік та Бондарчук, 2020, с. 117), на якій також позначено назви історико-етнографічних регіонів для здійснення проекту-дослідження «Пізнаємо рідний край». У підручнику авторів Т. Гільберг, С. Тарнавської й інших містяться завдання для учнів з використанням різних видів карт: а) на карті України у шкільному атласі знайти найбільші родовища кам'яного вугілля, нафти й газу та визначити якими умовними знаками їх позначають (Гільберг та ін., 2020а, с. 120); б) на карті світу знайти Україну (Гільберг та ін., 2020b, с. 113); в) на контурній карті позначити кордони України та підписати назви країн-сусідів і їх столиці (Гільберг та ін., 2020b, с. 115); г) на глобусі й карті атласу показати океани Світового океану (Гільберг та ін., 2020а, с. 88).

У підручнику для 3 класу авторів Т. Гільберг, С. Тарнавської й інших авторів під час проведення дослідження «Що у вашому домі вироблено в інших країнах» здобувачі освіти мають також намалювати карту маршруту цих товарів (Гільберг та ін., 2020b, с. 99).

У 4 класі за допомогою карт учні пізнають, як зображується суходіл і води на ньому, умовні позначення на картах, природні зони світу, материків й України, розміщення і особливості материків і океанів, форми земної поверхні України і її корисні копалини, машинобудування і природно-заповідний фонд України тощо. За допомогою глобуса вивчають рухи Землі навколо своєї осі й навколо Сонця,

паралелі й меридіани тощо. Також у 4 класі здобувачі освіти вивчають поняття «масштаб карти» і вчать працювати з ним, в тому числі й розв'язувати географічні задачі з масштабом.

Взагалі у підручниках для 4 класу переважна більшість тем — географічні, з яких майже половина присвячена географічним об'єктам України. Наприклад, «Природні зони Землі», «Материки Землі», «Водойми України», «Українські Карпати» та ін. (Бібік та Бондарчук, 2021а, 2021b), «Які країни є сусідами України», «На які природні багатства багата Україна», «Які скарби приховує Азовське море» та ін. (Гільберг та ін., 2021а).

У 4 класі разом із географічними об'єктами України учні вивчають особливості розташування материків і океанів (природні умови) та особливості їх природи (рослинність й тваринний світ). При цьому у підручнику авторів Н. Бібік і Г. Бондарчук (Бібік та Бондарчук, 2021а) на ознайомлення учнів з материками і океанами відведено два параграфи (один — на материки, інший — на океани), тобто подано коротку узагальнену інформацію, а у підручнику Т. Гільберг, С. Тарнавської й інших (Гільберг та ін., 2021b) — 17 параграфів, в яких окремо подано матеріал про кожний океан та окремо про природні умови та рослинність і тваринний світ кожного материка.

У підручниках для 4 класу передбачено ознайомлення учнів із наукою топонімією (саме це поняття не вивчається). Так, на сторінках підручника авторів Т. Гільберг, С. Тарнавської й інших є інформація про те чому те чи інше місто так називається (Гільберг та ін., 2021а, с. 56), а у підручнику авторів Н. Бібік і Г. Бондарчук — про таємниці географічних назв міст, річок, сіл тощо (Бібік та Бондарчук, 2021b, с. 108–110).

Особливостями підручників для 4 класу є розміщення великої кількості завдань для учнів, наприклад, на моделювання Сонячної системи (Бібік та Бондарчук, 2021а, с. 36; Гільберг та ін., 2021b, с. 82), руху Землі навколо своєї осі (Бібік та Бондарчук, 2021а, с. 48), створення макету місцевості (Бібік та Бондарчук, 2021b, с. 55) тощо, які допомагають здобувачу освіти зрозуміти матеріал теми.

У підручниках «Я досліджую світ» для 1–4 класів авторів Т. Гільберг, С. Тарнавської й інших авторів міститься інколи географічна інформація, вивчення якої не передбачається у цьому класі згідно із типовими освітніми програмами для початкової школи. Наприклад, у підручниках для 2 класу є визначення поняття «горизонт» й інформація про сторони горизонту (Гільберг та ін., 2019а, с. 31–33) (відповідно до Типової освітньої програми ця інформація вивчається у 4 класі), поняття «план» і складання за зразком (малюнком) схеми свого безпечного шляху до школи (Гільберг та ін., 2019а, с. 48–49), поняття «конденсація» і ознайомлення з малюнком колообігу води у природі (Гільберг та ін., 2019а, с. 102–103), поняття «заповідник» та назви найвідоміших заповідників на території України (Гільберг та ін., 2019а, с. 133–134); у підручнику для 3 класу — малюнок будови річки (Гільберг та ін., 2020а, с. 88); у підручнику для 4 класу — малюнок будови яру (Гільберг та ін., 2021а, с. 32).

Отже, аналіз типових освітніх програм для початкових шкіл і підручників «Я досліджую світ» для 1–4 класів показав, що інтегрований природничий курс «Я досліджую світ» містить достатню кількість географічної інформації. Зокрема, на уроках цього курсу учні пізнають свій рідний край і його географічні об'єкти, вивчають найважливіші географічні об'єкти України, материків і океанів, планету Земля, знайомляться з глобусом і картою, спостерігають за погодою, рослинами і тваринами в різні пори року і з'ясовують, що в природі все взаємопов'язано, тощо. Уся ця інформація є гарним підґрунтям для подальшого пізнання об'єктів загальної фізичної географії та географічних об'єктів України, материків і океанів, яка відповідно до вікових особливостей здобувачів освіти буде глибше вивчатися у 5–6 класах гімназії на уроках одного із природничих інтегрованих курсів (або «Пізнаємо природу», або «Довкілля», або «Природничі науки»).

Аналіз модельної навчальної програми «Природничі науки» (інтегрований курс) для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти (Білик та ін., 2021) показав, що у 5 класі учні повторюють й узагальнюють вивчений у початковій школі матеріал про Сонячну систему і Землю як систему, про вплив Сонця і Місяця на нашу планету та вплив руху Землі на живу і неживу природу, вивчають паливні ресурси Землі, дізнаються про руйнівні сили природи (цунамі, вулкани, землетруси тощо), про розподіл світла і тепла на земній поверхні, магнітне поле Землі і його значення для тварин і людей, про електростанції, енергетичні проблеми в Україні і світі та способи їх розв'язування тощо. У 6 класі вивчають способи зображення Землі, внутрішню будову Землі та її оболонки (літосферу, атмосферу, гідросферу, біосферу), гіпотези утворення Землі та гіпотези походження життя на Землі (геологічний літопис Землі), населення планети Земля, речовини і ресурси, які використовує людина, вплив людини на навколишнє середовище тощо.

Аналіз географічних понять, які містяться в модельній навчальній програмі «Природничі науки» для 5–6 класів (Білик та ін., 2021), показав, що майже з усіма географічними поняттями, які наявні у програмі для 5 класу, учні вперше знайомляться у початковій школі. Натомість у 5 класі відомості про ці поняття розширюються. Наприклад, у початковій школі, зокрема у 4 класі, учні дізнаються, що Місяць — це природний супутник Землі та про вплив Сонця і Місяця на нашу планету; у 5 класі ці відомості доповнюються інформацією про сонячне і місячне затемнення. Також у початковій школі здобувачі освіти вчать користуватися термометрами для вимірювання температури повітря і води, спостерігають і фіксують зміни елементів погоди, в тому числі температури повітря; у 5 класі — створюють доповіді й/або презентації як різні організми (рослини, тварини, гриби, бактерії) пристосувалися до дії низьких і високих температур.

У 6 класі кількість географічних понять зростає. При цьому є такі, які вивчалися у початковій школі та/або у 5 класі (у 5 і 6 класах вивчаються такі поняття як бриз, глобус, Земля, карта, Місяць, температура тощо). Проте переважна більшість ге-

ографічних понять, які зустрічаються у програмі для 6 класу, — нові. Наприклад, атмосферний тиск, гейзери, геолог, земна кора, підземні води, течія тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз змісту географічного складника природничої освітньої галузі в 1–4 та 5–6 класах дає можливість зробити висновок щодо реалізації принципу наступності у початковій і базовій освіті. Модельні навчальні програми інтегрованих курсів для адаптаційного циклу закладів загальної середньої освіти, з одного боку, є пропедевтичними, а з іншого — закладають основу для подальшого вивчення самостійних природничих предметів, зокрема, й географії, у 6–9 класах.

У типових освітніх програмах для початкових шкіл та у підручниках «Я досліджую світ» для 1–4 класів із класу в клас та в межах кожного класу, а також у модельній навчальній програмі інтегрованого природничого курсу для 5–6 класів враховано результати навчання учнів, які вони отримували на попередніх етапах навчання. Тобто, з класу в клас освітні результати навчання здобувачів освіти розширюються, поглиблюються і доповнюються (вони розміщені послідовно, систематично і узгоджено).

Одним із шляхів забезпечення принципу наступності у змісті природничої освіти у гімназії вбачаємо у врахуванні пропедевтичних освітніх результатів навчання, сформованих у початковій школі та у 5 класі, під час створення навчальної програми з географії для 6–9 класів. Адже «для закладення міцного фундаменту у засвоєнні учнями природничо-наукової картини світу, необхідно на кожному ступені освіти забезпечити цілісність системи формування знань та уявлень про закономірності у природі та місце людини в ній у нерозривному взаємозв'язку із знаннями, здобутими на попередніх етапах навчання» (Волинець, 2020, с. 6). Принцип наступності також реалізовується через використання міжпредметних зв'язків у системі навчання, здійснення учнями продуктивної діяльності, у тому числі проведення ними (самостійно та/або за допомогою вчителя) дослідів і спостережень за явищами і процесами.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні змісту біологічного, фізичного та хімічного складників природничої освітньої галузі у початковій школі та на базовому рівні, зокрема, курсу «Я досліджую світ» та інтегрованих природничих курсів «Пізнаємо природу», «Довкілля», «Природничі науки», а також самостійних природничих предметів у 7–9 класах закладів загальної середньої освіти з метою виявлення особливостей реалізації принципу наступності як важливого чинника розбудови Нової української школи.

Використані джерела

Андрусенко, І. В. (2019). Підручник «Я досліджую світ» як засіб формування екологічної грамотності молодших школярів. *Проблеми сучасного підручника*, (22), 6–15. <https://lib.iitta.gov.ua/716750/>.

- Андрусенко, І. В., Котелянець, Н. В., & Агеєва, О. В. (2018). Особливості реалізації змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ» в умовах Нової Української Школи. *Початкова школа*, 9(477), 96–105. <https://lib.iitta.gov.ua/712961/>.
- Бібик, Н. М. (2019). Особливості вивчення інтегрованого курсу за підручником «Я досліджую світ. 2 клас» УОВЦ Оріон. <https://lib.iitta.gov.ua/717288/>.
- Бібик, Н. М. (2020). Навчально-методичний комплект з курсу «Я досліджую світ» як інноваційний ресурс компетентнісно орієнтованого навчання, *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми сучасного підручника» (електронне видання), 28-29 травня 2020 р., м. Київ 11–15. Педагогічна думка*. <https://lib.iitta.gov.ua/721465/>.
- Бібик, Н. М. (2020). «Я досліджую світ»: методичні орієнтири навчання в 3 класі, *Організація освітнього процесу в початковій школі : методичні рекомендації. Орієнтовні календарно-тематичні плани. 3 клас*. 64–72. <https://lib.iitta.gov.ua/721828/>.
- Бібик, Н. М., & Бондарчук, Г. П. (2018). *Я досліджую світ : підруч. інтегр. курсу для 1 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 1*. Вид-во «Ранок». [https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books/Pidруchnuk-1kl-2018-pdf/08_YDS_1kl/BibikNM/Ya%20doslidzhuiiu%20svit_pidруchnuk%20intehrovanogo%20kursu%20dlia%201%20klasu%20ZZSO%20\(u%20%20chastynakh\).%20Chastyna%201%20%20\(Bibik%20N.%20M.,%20Bondarchuk%20H.%20P\).pdf](https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books/Pidруchnuk-1kl-2018-pdf/08_YDS_1kl/BibikNM/Ya%20doslidzhuiiu%20svit_pidруchnuk%20intehrovanogo%20kursu%20dlia%201%20klasu%20ZZSO%20(u%20%20chastynakh).%20Chastyna%201%20%20(Bibik%20N.%20M.,%20Bondarchuk%20H.%20P).pdf).
- Бібик, Н. М., & Бондарчук, Г. П. (2018). *Я досліджую світ : підруч. інтегр. курсу для 1 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 2*. Вид-во «Ранок». https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books/Pidруchnuk-1kl-2018-pdf/08_YDS_1kl/BibikNM/Ya-doslidgyu-svit_Bibik2.pdf.
- Бібик, Н. М., & Бондарчук, Г. П. (2019). *Я досліджую світ : підруч. для 2 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 1*. Вид-во «Ранок». <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidруchnyky-2-klas-2019/08-ya-doslidzhuyu-svit-2-klas/yads-2-klas-bibikbondarchuk-kornijenko-ta-inshi/ya-doslidzhuiiu-svit-pidруchnyk-dlia-2-klasu-zzso-u-2-chastynakh-chastyna-1-avt-bibik-n-m-bondarchuk-h-p.pdf>.
- Бібик, Н. М., & Бондарчук, Г. П. (2020). *Я досліджую світ : підруч. для 3 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 1*. Вид-во «Ранок». <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidруchnyky-3-klas-2020/8-YDS-3kl/YDS-3kl-Bibik/YDS-3kl-Ch1-Bibik.pdf>.
- Бібик, Н. М., & Бондарчук, Г. П. (2021). *Я досліджую світ : підруч. для 4 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 1*. Вид-во «Ранок». <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidруchnyky-4-klas-2021/15-YDS-4kl/YDS-4kl-Bibik-Bondarchuk/YDS-4kl-Ch1-Bibik-Bondarchuk.pdf>.
- Бібик, Н. М., & Бондарчук, Г. П. (2021). *Я досліджую світ : підруч. для 4 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 2*. Вид-во «Ранок». <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidруchnyky-4-klas-2021/15-YDS-4kl/YDS-4kl-Bibik-Bondarchuk/YDS-4kl-Ch2-Bibik-Bondarchuk.pdf>.
- Білик, Ж. І., Засєка, Т. М., Лашевська, Г. А., & Яценко, В. С. (2021, 12 липня). Модельна навчальна програма «Природничі науки». 5–6 класи (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти («Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України № 795). *Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»*. https://drive.google.com/file/d/1pJq_wshMz95_nInpm8sUPXPOjxROdg_t/view.

- Волинець, Т. В. (2020). *Методика реалізації принципу наступності у навчанні природознавства і фізики в основній школі*. Автореф. дис. канд. пед. наук. Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київ. <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/32135>.
- Гільберг, Т., Тарнавська, С., Гнатюк, О., & Павич, Н. (2018). *Я досліджую світ : підруч. інтегр. курсу для 1-го кл. закл. заг. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 1*. Генеза. https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books/Pidruchnuk-1kl-2018-pdf/08_YDS_1kl/GilbergTG/Gilberg_YadoSvit_ch.1_P_1.ukr.pdf.
- Гільберг, Т., Тарнавська, С., Гнатюк, О., & Павич, Н. (2018). *Я досліджую світ : підруч. інтегр. курсу для 1-го кл. закл. заг. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 2*. Генеза. https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books/Pidruchnuk-1kl-2018-pdf/08_YDS_1kl/GilbergTG/Gilberg_YadoSvit_ch.2_P_1.ukr.pdf.
- Гільберг, Т., Тарнавська, С., Грубіян, Л., & Павич, Н. (2020). *Я досліджую світ : підруч. для 3-го кл. закл. заг. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 1*. Генеза. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-3-klas-2020/8-YDS-3kl/YDS-3kl-Hilberh/YDS-3kl-Gilberg-Ch1.pdf>.
- Гільберг, Т., Тарнавська, С., Грубіян, Л., & Павич, Н. (2020). *Я досліджую світ : підруч. для 3-го кл. закл. заг. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 2*. Генеза. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-3-klas-2020/8-YDS-3kl/YDS-3kl-Hilberh/YDS-3kl-Gilberg-Ch2.pdf>.
- Гільберг, Т., Тарнавська, С., & Павич, Н. (2019). *Я досліджую світ : підруч. для 2-го кл. закл. заг. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 1*. Генеза. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-2-klas-2019/08-ya-doslidzhuyy-svit-2-klas/yads-2-klas-gilberg-tarnavskapavych/gilberg-yadosvitch1-p-2ukr-087-18-s.pdf>.
- Гільберг, Т., Тарнавська, С., & Павич, Н. (2019). *Я досліджую світ : підруч. для 2-го кл. закл. заг. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 2*. Генеза. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-2-klas-2019/08-ya-doslidzhuyy-svit-2-klas/yads-2-klas-gilberg-tarnavskapavych/gilberg-yadosvitch2-p-2ukr-013-19-s.pdf>.
- Гільберг, Т., Тарнавська, С., & Павич, Н. (2021). *Я досліджую світ : підруч. для 4 кл. закл. заг. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 1*. Генеза. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-4-klas-2021/15-YDS-4kl/YDS-4kl-Hilberg-Tarnavska/YDS-4KL-Hilberg-Ch1.pdf>.
- Гільберг, Т., Тарнавська, С., & Павич, Н. (2021). *Я досліджую світ : підруч. для 4 кл. закл. заг. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 2*. Генеза. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-4-klas-2021/15-YDS-4kl/YDS-4kl-Hilberg-Tarnavska/YDS-4KL-Hilberg-Ch2.pdf>.
- Гончаренко, С. У. (1997). *Український педагогічний словник: довідкове видання*. Київ: Либідь. <https://lib.iitta.gov.ua/106820/>.
- Засекіна, Т. М. (2020). Розроблення пропедевтичного інтегрованого курсу як складника цілісної природничої освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, 2(29), 171-186. <https://lib.iitta.gov.ua/723583/>.
- Засекіна, Т. М., & Науменко, С. О. (2021). Реалізація природничої освіти у змісті модельних навчальних програм для 5-6 класів, *Матеріали II Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції «Обдаровані діти — скарб нації» (м. Київ, 18–22 серпня 2021 року)*, 236–242. Інститут обдарованої дитини НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/726332/>.

- Корнієнко, М. М., Крамаровська, С. М., & Зарецька, І. Т. (2019). *Я досліджую світ : підруч. для 2 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.)* : Ч. 2. Вид-во «Ранок». [https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-2-klas-2019/08-ya-doslidzhuyu-svit-2-klas/yads-2-klas-bibikbondarchuk-kornijenko-ta-inshi/Ya%20doslidzhuii%20svit_pidruchnyk%20dliia%20%20klasu%20ZZSO%20\(u%20%20chastynakh\)%20\(Chastyna%20%20avt.%20Korniienko%20M.%20M.,%20Kramarovska%20S.%20M.,%20Zaretska%20I.%20T.\).pdf](https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-2-klas-2019/08-ya-doslidzhuyu-svit-2-klas/yads-2-klas-bibikbondarchuk-kornijenko-ta-inshi/Ya%20doslidzhuii%20svit_pidruchnyk%20dliia%20%20klasu%20ZZSO%20(u%20%20chastynakh)%20(Chastyna%20%20avt.%20Korniienko%20M.%20M.,%20Kramarovska%20S.%20M.,%20Zaretska%20I.%20T.).pdf).
- Корнієнко, М. М., Крамаровська, С. М., & Зарецька, І. Т. (2020). *Я досліджую світ : підруч. для 3 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.)* : Ч. 2. Вид-во «Ранок». <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-3-klas-2020/8-YDS-3kl/YDS-3kl-Bibik/YDS-3kl-%D0%A1h2-Korniienko.pdf>.
- Савченко, О. Я. (2018). Початкова освіта в контексті ідей Нової української школи. *Рідна школа*, 1–2, 3–8. <https://lib.iitta.gov.ua/714505/>.
- Савченко, О. Я. (2020). Константи типової освітньої програми початкової освіти Нової української школи як дослідницький орієнтир, *Збірник матеріалів IV Міжнародної наукової конференції «Імплементация європейських стандартів в українські освітні дослідження» Української асоціації дослідників освіти (26 червня 2020 р.)* 129–132. ТзОВ «Трек-ЛТД». <https://lib.iitta.gov.ua/721293/>.
- Типова освітня програма для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України № 235) (2021, 19 лютого). *Міністерство освіти і науки України*. <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/602fd3/0bc/602fd30bccb01131290234.pdf>.
- Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 1–2 клас (затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України № 1272) (2019, 08 жовтня). *Міністерство освіти і науки України*. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf>.
- Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3–4 клас (затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України № 1273). (2019, 08 жовтня). *Міністерство освіти і науки України*. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf>.

References

- Andrusenko, I. V. (2019). Pidruchny`k «Ya doslidzhuyu svit» yak zasib formuvannya ekologichnoyi gramotnosti molodshy`x shkolariv. *Problemy` suchasnogo pidruchny`ka*, 22, 6–15. <https://lib.iitta.gov.ua/716750/> (in Ukrainian).
- Andrusenko, I. V., Kotelyanecz`, N. V., & Agveyeva, O. V. (2018). Osobly`vosti realizaciyi zmistu integrovanogo kursu «Ya doslidzhuyu svit» v umovax Novoyi Ukrayins`koyi Shkoly`. *Pochatkova shkola*, 9(477), 96–105. <https://lib.iitta.gov.ua/712961/> (in Ukrainian).
- Bibik, N. M. (2019). Osobly`vosti vy`vchennya integrovanogo kursu za pidruchny`kom «Ya doslidzhuyu svit. 2 klas». 117–118. UOVcz Orion. <https://lib.iitta.gov.ua/717288/> (in Ukrainian).
- Bibik, N. M. (2020). Navchal`no-metody`chny`j komplet z kursu «Ya doslidzhuyu svit» yak innovacijny`j resurs kompetentnisno oriyentovanogo navchannya, *Zbirny`k materialiv*

Mizhnarodnoyi naukovo-prakty`chnoyi internet-konferenciyi «Problemy` suchasnogo pidruchny`ka» (elektronne vy`dannya), 28-29 travnya 2020 r., m. Ky`yiv. 11–15. Pedagogichna dumka. <https://lib.iitta.gov.ua/721465/> (in Ukrainian).

- Bibik, N. M. (2020). «Ya doslidzhuyu svit»: metody`chni oriyenty`ry` navchannya v 3 klasi, *Organizaciya osvitr`ogo procesu v pochatkovij shkoli : metody`chni rekomendaciyi. Oriyentovni kalendarno-tematy`chni plany`*. 3 klas. 64–72. <https://lib.iitta.gov.ua/721828/> (in Ukrainian).
- Bibik, N. M., & Bondarchuk, G. P. (2018). *Ya doslidzhuyu svit : pidruch. integr. kursu dlya 1 kl. zakl. zagal. sered. osvity` (u 2-x ch.) : Ch. 1. Vy`d-vo «Ranok»*. [https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books/Pidruchnuk-1kl-2018-pdf/08_YDS_1kl/BibikNM/Ya%20doslidzhuii%20svit_pidruchnyk%20intehrovanogo%20kursu%20dlia%201%20klasu%20ZZSO%20\(u%202%20chastynakh\).%20Chastyna%201%20%20\(Bibik%20N.%20M.,%20Bondarchuk%20H.%20P.\).pdf](https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books/Pidruchnuk-1kl-2018-pdf/08_YDS_1kl/BibikNM/Ya%20doslidzhuii%20svit_pidruchnyk%20intehrovanogo%20kursu%20dlia%201%20klasu%20ZZSO%20(u%202%20chastynakh).%20Chastyna%201%20%20(Bibik%20N.%20M.,%20Bondarchuk%20H.%20P.).pdf) (in Ukrainian).
- Bibik, N. M., & Bondarchuk, G. P. (2018). *Ya doslidzhuyu svit : pidruch. integr. kursu dlya 1 kl. zakl. zagal. sered. osvity` (u 2-x ch.) : Ch. 2. Vy`d-vo «Ranok»*. https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books/Pidruchnuk-1kl-2018-pdf/08_YDS_1kl/BibikNM/Ya-doslidgyu-svit_Bibik2.pdf (in Ukrainian).
- Bibik, N. M., & Bondarchuk, G. P. (2019). *Ya doslidzhuyu svit : pidruch. dlya 2 kl. zakl. zagal. sered. osvity` (u 2-x ch.) : Ch. 1. Vy`d-vo «Ranok»*. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-2-klas-2019/08-ya-doslidzhuyu-svit-2-klas/yads-2-klas-bibikbondarchuk-kornijenko-ta-inshi/ya-doslidzhuii-svit-pidruchnyk-dlia-2-klasu-zzso-u-2-chastynakh-chastyna-1-avt-bibik-n-m-bondarchuk-h-p.pdf> (in Ukrainian).
- Bibik, N. M., & Bondarchuk, G. P. (2020). *Ya doslidzhuyu svit : pidruch. dlya 3 kl. zakl. zagal. sered. osvity` (u 2-x ch.) : Ch. 1. Vy`d-vo «Ranok»*. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-3-klas-2020/8-YDS-3kl/YDS-3kl-Bibik/YDS-3kl-Ch1-Bibik.pdf> (in Ukrainian).
- Bibik, N. M., & Bondarchuk, G. P. (2021). *Ya doslidzhuyu svit : pidruch. dlya 4 kl. zakl. zagal. sered. osvity` (u 2-x ch.) : Ch. 1. Vy`d-vo «Ranok»*. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-4-klas-2021/15-YDS-4kl/YDS-4kl-Bibik-Bondarchuk/YDS-4kl-Ch1-Bibik-Bondarchuk.pdf> (in Ukrainian).
- Bibik, N. M., & Bondarchuk, G. P. (2021). *Ya doslidzhuyu svit : pidruch. dlya 4 kl. zakl. zagal. sered. osvity` (u 2-x ch.) : Ch. 2. Vy`d-vo «Ranok»*. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-4-klas-2021/15-YDS-4kl/YDS-4kl-Bibik-Bondarchuk/YDS-4kl-Ch2-Bibik-Bondarchuk.pdf> (in Ukrainian).
- Bily`k, Zh. I., Zasyekina, T. M., Lashevs`ka, G. A., & Yacenko, V. S. (2021, 12 ly`pnya). Model`na navchal`na programa «Pry`rodny`chi nauky`». 5–6 klasy` (integrovany`j kurs) dlya zakladiv zagal`noyi seredn`oyi osvity` («Rekomendovano Ministerstvom osvity` i nauky` Ukrainy`») (nakaz Ministerstva osvity` i nauky` Ukrainy` № 795). *Derzhavna naukova ustanova «Instytut modernizaciyi zmistu osvity`»*. https://drive.google.com/file/d/1pJq_wshMz95_nInpm8sUPXPOjxROdg_t/view (in Ukrainian).
- Voly`nec`z, T. V. (2020). *Metody`ka realizaciyi pry`ncy`pu nastupnosti u navchanni pry`rodoznavstva i fizy`ky` v osnovnij shkoli*. (Avtoref. dy`s. kand. ped. nauk). Nacional`ny`j pedagogichny`j universy`tet im. M. P. Dragomanova, Ky`yiv. <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/32135> (in Ukrainian).

- Gil`berg, T., Tarnavs`ka, S., Gnatyuk, O., & Pavy`ch, N. (2018). *Ya doslidzhuyu svit : pidruch. integr. kursu dlya 1-go kl. zakl. zag. sered. osvity` (u 2-x ch.) : Ch. 1.* Geneza. https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books/Pidruchnuk-1kl-2018-pdf/08_YDS_1kl/GilbergTG/Gilberg_YadoSvit_ch.1_P_1.ukr.pdf. (in Ukrainian).
- Gil`berg, T., Tarnavs`ka, S., Gnatyuk, O., & Pavy`ch, N. (2018). *Ya doslidzhuyu svit : pidruch. integr. kursu dlya 1-go kl. zakl. zag. sered. osvity` (u 2-x ch.) : Ch. 2.* Geneza. https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books/Pidruchnuk-1kl-2018-pdf/08_YDS_1kl/GilbergTG/Gilberg_YadoSvit_ch.2_P_1.ukr.pdf. (in Ukrainian).
- Gil`berg, T., Tarnavs`ka, S., Grubiyani, L., & Pavy`ch, N. (2020). *Ya doslidzhuyu svit : pidruch. dlya 3-go kl. zakl. zag. sered. osvity` (u 2-x ch.) : Ch. 1.* Geneza. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-3-klas-2020/8-YDS-3kl/YDS-3kl-Hilberh/YDS-3kl-Gilberg-Ch1.pdf>. (in Ukrainian).
- Gil`berg, T., Tarnavs`ka, S., Grubiyani, L., & Pavy`ch, N. (2020). *Ya doslidzhuyu svit : pidruch. dlya 3-go kl. zakl. zag. sered. osvity` (u 2-x ch.) : Ch. 2.* Geneza. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-3-klas-2020/8-YDS-3kl/YDS-3kl-Hilberh/YDS-3kl-Gilberg-Ch2.pdf>. (in Ukrainian).
- Gil`berg, T., Tarnavs`ka, S., & Pavy`ch, N. (2019). *Ya doslidzhuyu svit : pidruch. dlya 2-go kl. zakl. zag. sered. osvity` (u 2-x ch.) : Ch. 1.* Geneza. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-2-klas-2019/08-ya-doslidzhuyu-svit-2-klas/yads-2-klas-gilberg-tarnavska-pavych/gilberg-yadosvitch1-p-2ukr-087-18-s.pdf>. (in Ukrainian).
- Gil`berg, T., Tarnavs`ka, S., & Pavy`ch, N. (2019). *Ya doslidzhuyu svit : pidruch. dlya 2-go kl. zakl. zag. sered. osvity` (u 2-x ch.) : Ch. 2.* Geneza. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-2-klas-2019/08-ya-doslidzhuyu-svit-2-klas/yads-2-klas-gilberg-tarnavska-pavych/gilberg-yadosvitch2-p-2ukr-013-19-s.pdf>. (in Ukrainian).
- Gil`berg, T., Tarnavs`ka, S., & Pavy`ch, N. (2021). *Ya doslidzhuyu svit : pidruch. dlya 4 kl. zakl. zag. sered. osvity` (u 2-x ch.) : Ch. 1.* Geneza. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-4-klas-2021/15-YDS-4kl/YDS-4kl-Hilberg-Tarnavska/YDS-4KL-Hilberg-Ch1.pdf>. (in Ukrainian).
- Gil`berg, T., Tarnavs`ka, S., & Pavy`ch, N. (2021). *Ya doslidzhuyu svit : pidruch. dlya 4 kl. zakl. zag. sered. osvity` (u 2-x ch.) : Ch. 2.* Geneza. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-4-klas-2021/15-YDS-4kl/YDS-4kl-Hilberg-Tarnavska/YDS-4KL-Hilberg-Ch2.pdf>. (in Ukrainian).
- Goncharenko, S. U. (1997). *Ukrayins`ky`j pedagogichny`j slovny`k : dovidkove vy`dannya.* Ly`bid`. <https://lib.iitta.gov.ua/106820/>. (in Ukrainian).
- Zasyekina, T. M. (2020). Rozroblennya propedevty`chnogo integrovanogo kursu yak skladny`ka cilisnoyi pry`rodny`choyi osvity`. *Pedagogichna osvita: teoriya i prakty`ka*, 2(29), 171–186. <https://lib.iitta.gov.ua/723583/>. (in Ukrainian).
- Zasyekina, T. M., & Naumenko, S. O. (2021). Realizaciya pry`rodny`choyi osvity` u zmisti model`ny`x navchal`ny`x program dlya 5-6 klasiv, *Materialy` II Mizhnarodnoyi nauково-prakty`chnoyi onlajn-konferenciyi «Obdarovani dity` — skarb naciyi» (m. Ky`yiv, 18–22 serpnia 2021 roku)*. 236–242. Insty`t obdarovanoi dy`ty`ny` NAPN Ukrayiny`. <https://lib.iitta.gov.ua/726332/>. (in Ukrainian).

- Korniyenko, M. M., Kramarovs`ka, S. M., & Zarecz`ka, I. T. (2019). *Ya doslidzhuyu svit : pidruch. dlya 2 kl. zakl. zagal. sered. osvity` (u 2-x ch.) : Ch. 2. Vy`d-vo «Ranok»*. [https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-2-klas-2019/08-ya-doslidzhuyu-svit-2-klas/yads-2-klas-bibikbondarchuk-kornijenko-ta-inshi/Ya%20doslidzhuiu%20svit_pidruchnyk%20dlia%202%20klasu%20ZZSO%20\(u%202%20chastynakh\)%20\(Chastyna%202%20avt.%20Korniienko%20M.%20M.,%20Kramarovska%20S.%20M.,%20Zaretska%20I.%20T.\)](https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-2-klas-2019/08-ya-doslidzhuyu-svit-2-klas/yads-2-klas-bibikbondarchuk-kornijenko-ta-inshi/Ya%20doslidzhuiu%20svit_pidruchnyk%20dlia%202%20klasu%20ZZSO%20(u%202%20chastynakh)%20(Chastyna%202%20avt.%20Korniienko%20M.%20M.,%20Kramarovska%20S.%20M.,%20Zaretska%20I.%20T.)).pdf. (in Ukrainian).
- Korniyenko, M. M., Kramarovs`ka, S. M., & Zarecz`ka, I. T. (2020). *Ya doslidzhuyu svit : pidruch. dlya 3 kl. zakl. zagal. sered. osvity` (u 2-x ch.) : Ch. 2. Vy`d-vo «Ranok»*. <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-3-klas-2020/8-YDS-3kl/YDS-3kl-Bibik/YDS-3kl-%D0%A1h2-Korniienko>.pdf. (in Ukrainian).
- Savchenko, O. Ya. (2018). Pochatkova osvita v konteksti idej Novoyi ukrayins`koyi shkoly`. *Ridna shkola*, 1–2, 3–8. <https://lib.iitta.gov.ua/714505/>. (in Ukrainian).
- Savchenko, O. Ya. (2020). Konstany` ty` povoyi osvitn`oyi programy` pochatkovoyi osvity` Novoyi ukrayins`koyi shkoly` yak doslidny`cz`ky`j oriyenty`r, *Zbirny`k materialiv IV Mizhnarodnoyi naukovoyi konferenciyi «Implementaciya yevropejs`ky`x standartiv v ukrayins`ki osvitni doslidzhennya» Ukrayins`koyi asociaciyi doslidny`kiv osvity` (26 chervnya 2020 r.)*. 129–132. TzOV «Trek-LTD». <https://lib.iitta.gov.ua/721293/>. (in Ukrainian).
- Ty`pova osvitnya programa dlya 5–9 klasiv zakladiv zagal`noyi seredn`oyi osvity` (zatverdzhena Nakazom Ministerstva osvity` i nauky` Ukrainy` № 235) (2021, 19 lyutogo). *Ministerstvo osvity` i nauky` Ukrainy`*. <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/602fd3/0bc/602fd30bccb01131290234.pdf>. (in Ukrainian).
- Ty`pova osvitnya programa, rozroblena pid kerivny`ctvom Savchenko O. Ya. 1–2 klas (zatverdzhena Nakazom Ministerstva osvity` i nauky` Ukrainy` № 1272) (2019, 08 zhovtnya). *Ministerstvo osvity` i nauky` Ukrainy`*. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf>. (in Ukrainian).
- Ty`pova osvitnya programa, rozroblena pid kerivny`ctvom Savchenko O. Ya. 3–4 klas (zatverdzhena Nakazom Ministerstva osvity` i nauky` Ukrainy` № 1273). (2019, 08 zhovtnya). *Ministerstvo osvity` i nauky` Ukrainy`*. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf>. (in Ukrainian).

Svitlana Naumenko, *Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.), Senior Researcher, Senior Researcher at the Department of Monitoring and Assessment of the Quality of General Secondary Education of the Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.*

CONTINUITY OF PRIMARY AND BASIC NATURAL EDUCATION AS A CONDITION FOR THE DEVELOPMENT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The article highlights the geographical component of the educational branch “I Explore the World” in typical curricula for primary school and in the content of textbooks in this branch for grades 1-4 of two teams of authors: N. Bibik, H. Bondarchuk and others, as well T. Hilberg, S. Tarnavska, N. Pavych and others. It was found that in primary school the natural integrated course “I Explore the World” contains a sufficient amount of geographical information. In par-

ticular, students learn about their homeland and its geographical objects in the lessons of this course, as well the planet Earth, study the most important geographical objects of Ukraine, continents and oceans, get acquainted with the globe and map, observe the weather, plants and animals at different times of the year and finding out that in nature everything is interconnected, and so on.

It was found that the geographical educational outcomes of students from grade to grade are expanding, deepening and complementing during the study of the course “I Explore the World” in grades 1-4. It was also found that there is continuity in the content of education in primary and basic education. Thus, the content of the model curriculum “Natural Sciences” (integrated course) for grades 5-6 of general secondary education provides students with further knowledge of objects of general physical geography and geographical objects of Ukraine, continents and oceans. In particular, the repetition of material about the solar system and the Earth as a system, the influence of the Sun and Moon on our planet and the influence of the Earth’s motion on animate and inanimate nature, the study of information about the distribution of the light and the heat on the earth’s surface, the Earth’s magnetic field and its significance for animals and humans, the internal structure of the Earth and its shell, the population of the planet Earth, fuel resources of the Earth, energy problems in Ukraine and in the world, etc. The analysis of geographical concepts contained in the model curriculum “Natural Sciences” for grades 5–6 of secondary schools showed that with almost all geographical concepts found in the program for 5th grade students get acquainted in primary school for the first time. In the program for 6th grade the number of geographical concepts is growing. The vast majority of them are new. That is, model curricula of integrated courses in natural education for the adaptation cycle (grades 5–6) of general secondary education (2021) implement the continuity between primary and basic education and lay the foundation for further study of independent natural subjects, including geography in grades 6–9.

Keywords: natural education branch; geographical component; integrated course “I Explore the World”; textbook; continuity of learning content.